

УДК 94(447)"19"

М. В. Сеньків

З ІСТОРІЇ СОБОРНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ (ДО 95-РІЧЧЯ АКТУ ЗЛУКИ УНР І ЗУНР)

У статті проаналізовано боротьбу ЗУНР за її злуку з УНР. Показано, що 3 січня 1919 р. Національна Рада прийняла ухвалу «Про злуку ЗУНР з УНР», а 22 січня 1919 р. у Києві на майдані святої Софії відбулася урочиста церемонія Злуки. Наступного дня Трудовий Конгрес УНР затвердив Маніфест про злуку і ввів до свого складу делегатів Національної Ради. ЗУНР стала тепер називатися «Західною областю УНР». Однак у зв'язку з тодішніми воєнно-політичними обставинами, ідеологічними розбіжностями між галичанами та наддніпрянцями, а також через відсутність міжнародної підтримки не вдалось злучити українські землі.

Ключові слова: Акт злуки, соборність українських земель, предступний договір, ЗУНР, УНР.

Питання «соборності» українських земель бере початок від часів Середньовіччя, періоду політичної роздробленості земель давньокиївської держави. Широкою ходою ідея соборності українських земель пошла під час української революції 1917–1920 рр. Ця багатогранна державницька (самостійницька) ідея відображена в концепціях «Руської трійці» та Кирило-Мефодіївського братства. Ідея соборності пронизує теоретичні праці М.Костомарова, М.Драгоманова, В.Антоновича, М.Грушевського, В.Винниченка, Д.Донцова, І.Лисяка-Рудницького та багатьох інших видатних українців.

Література предмета, що досліджується, якщо підходити до проблеми конкретно, є не дуже великою. Узагальнюючих праць досі обмаль. Винятком можуть служити розвідки І.Ходака [1], В.Кондратюка [2], О.Реєнта [3], І.Кураса та В.Солдатенка [4], А.Бедрія [5], В.Маркуся [6], В.Боечка [7], В.Курила [8], М.Сеньківа [9] та ін.

І.Ходак проаналізував акт Злуки УНР і ЗУНР, В.Кондратюк його морально-політичні наслідки. І.Курас та В.Солдатенко висвітлили проблему соборності і регіональності в українському державотворенні в роки визвольних змагань 1917–1920 рр. У колективній монографії науковців Львова показано боротьбу за возз'єднання Західної України з Українською РСР [10]. В.Курило висвітлив процес возз'єднання Північної Буковини з Великою Україною. А.Бедрій розкрив українську державу створену актом 30 червня 1941 року. В.Маркусь віддзеркалив входження Закарпаття до складу УРСР. Багато цінного матеріалу міститься у статті В.Боечка, яка віддзеркалює історію та проблему формування кордонів України у 1917–1940 рр. У монографії М.Сеньківа нарисово викладено проблему боротьби за соборність українських земель у 1917–1945 рр.

Щоправда, в роки незалежності України історіографія отримала чимало праць про формування української нації, ґенези самостійницької думки, змагання українського народу за державність і соборність. Серед них розвідки Я.Ісаєвича, В.Смолія, В.Верстюка, Я.Дашкевича, Л.Зашкільняка, С.Кульчицького, М.Кугутяка, Б.Тищика та О.Вівчаренка, С.Макарчука, Я.Грицака, О.Добержанського та багатьох ін.

Глибоке вивчення проблеми тільки розпочинається. Саме цим визначається актуальність даної статті. У розвідці поставлена мета проаналізувати боротьбу галичан за соборність українських земель, показати чому вона носила декларативний характер.

З моменту свого виникнення ЗУНР прагнула злуки з Великою Україною. Найбільш активними ініціаторами цього були військові, які гостро відчували потребу у допомозі, оскільки велась війна з Польщею. 6 листопада 1918 р. Національна Рада делегувала до Києва О.Назарука і В.Шухевича, які вели переговори з гетьманом Павлом Скоропадським про військову та морально-політичну підтримку Галичині. Гетьман обіцяв відрядити з Києва курінь січових стрільців (1300 осіб). Український Національний Союз, що готував повстання проти гетьмана, всілякими засобами намагався відмовити січових стрільців. Під впливом УНС стрілецька Рада в Білій Церкві вирішила: "Київ важливіший за Львів, виїзд СС-ів приведе до того, що повстанці Києва не візьмуть, а СС-ці Львова не втримають" [11, с.187].

10 листопада 1918 р. Національна Рада доручила Державному Секретаріату "виробити потрібні заходи для з'єднання всіх українських земель в одну державу" [12, с.75]. Тим часом під тиском Директорії гетьман зрікся влади, передав державний скарб уряду і виїхав за кордон. Знову було відроджено Українську Народну Республіку. 1 грудня 1918 р. у Фастові між ЗУНР і УНР було підписано "предвступний договір" про злуку обох держав. У першому пункті цього документа говорилося: "Західно-Українська Народня Республіка заявляє цим непохитний намір злитись у найкоротшім часі в одну велику державу з Українською Народньою Республікою – значить, заявляє свій намір перестати існувати як окрема держава, а натомість увійти з усією територією й населенням, як складова частина державної цілоти, в Українську Народню Республіку" [13, с.108].

Підсумки переговорів стали предметом серйозних дебатів. Проти об'єднання виступив посол у Відні В.Липинський. Він радив лідерам ЗУНР не йти на негайну і беззастережну злуку, бо, мовляв, майбутнє УНР – непевне. Антанта, говорив він, планує відбудову Росії в її старих кордонах, тому західноукраїнські землі мають більше шансів, ніж УНР, на отримання незалежності з рук Антанти, оскільки вона відстоює право народів колишньої Австро-Угорщини на самовизначення.

Непевність у стабільності влади Директорії висловлював Д.Левицький. Підписуючи "предвступний договір", він говорив, що мав враження, ніби скаче в темряву. Не вірили в міцність і тривкість Директорії й

інші депутати Національної Ради. Вони були впевнені, що прямують в хаос та анархію. Згодом Л.Цегельський писав, що депутати мали таке почуття, ніби вони здорову частину України пришивають до зараженого божевільним організму. Проте більшість членів Національної Ради дотримувались іншої думки. Справа Східної Галичини, мовляв, ще не вирішена Антантою. І краще утриматись від однозначного рішення, а в самому законі про об'єднання обумовити собі національно-територіальну автономію [14, с.77].

Національна Рада, беручи до уваги важку воєнну ситуацію, вирішила видати Закон про об'єднання українських держав. 3 січня 1919 р. справа злуки обох держав стала предметом нарад першої сесії розширеної Національної Ради, яка в кінці грудня 1918 р. через воєнний стан переїхала до Станіслава. Після доповіді голови уряду Сидора Голубовича і виступів багатьох присутніх Семен Вітик зачитав "Ухвалу Української Національної Ради з дня 3 січня 1919 р. про злуку ЗУНР з УНР", яка була з великим піднесенням одногосно прийнята. "Українська Національна Рада, – зазначалось в ній, – виконуючи право самовизначення українського народу, проголошує торжественно з'єднання з нинішнім днем ЗУНР з УНР в одну, одноцілну, суверенну Народню Республіку. До часу, коли зберуться Установчі Збори з'єдненої республіки, владу на території бувшої ЗУНР виконує Українська Національна Рада" [15, 31 січня].

Після цього Євген Петрушевич виголосив промову, в якій підкреслювалося: "Ухвалений закон залишиться в нашій історії одною з найкращих дат. По лінії з'єднання не було між нами двох думок. Сьогоднішній крок піднесе нашого духа й скріпить наші сили. Від сьогоднішнього дня існує тільки одна Українська Народня Республіка. Нехай вона живе!" [16, 6 січня].

З приводу цієї історичної ухвали Національну Раду привітали представники УНР – Роман Трохименко і Закарпаття – Степан Ключурак. Останній наголосив на тому, що галицькі українці подали помічну руку, допомогли їм злучитися з Галичиною, а через неї і з Великою Україною в єдину соборну Україну від Тиси до Кубані [9, с.14].

Увечері 3 січня 1919 р., о сьомій годині пополудні, відбувся в Станіславі військовий парад і народна маніфестація на честь Злуки. Парад приймали, стоячи на балконі готелю "Австрія", голова Національної Ради Є.Петрушевич, Державний секретар військових справ Д.Вітовський та інші.

На честь омріяного віками єднання українського народу відбулися також святкові маніфестації в Стрию і Золочеві (5 січня), Жовкві (7 січня), в інших містах краю [1, с.5].

Цей історичний документ про Злуку з ентузіазмом зустріла Галицька армія. Настрій стрільців УГА відобразив у спеціальному Універсалі Державний секретар, полковник Дмитро Вітовський 4 січня 1919 р.: "Жовніри! Після чотирьох з половиною років муки, ридання й жалоби сповнилась народна воля! Зі сльозами радості сповіщаємо Вам велике слово: вчора упав кордон між українськими землями і від вчора ми всі вже громадяни великої Народної Республіки. Українська Національна Рада ухвалила у Станіславі однозгідними оплесками злуку всіх земель Західно-Української Народної Республіки з Наддніпрянською Україною!

За що гинули на кривавих судах батьки, діди і прадіди наші, за що проливали кров століттями, заскородили ребра ворогів герої, від п'ятсот літ не діждалися, сходячи в могили без просвітку, – то присуджено дістати нам під велику годину народження нового світа!

Ще хвиля кривавого зусилля – і слово станеться ділом! З крові і пожежі та руїни встане Велика Україна, що принесе нам землю і волю...» [17, 1 серпня].

Після різдвяних свят у Галичину прибув міністр УНР М.Шаповал. У Золочеві він перед вояками УГА заявив: "По злуці українських земель кожний ворог стає спільним українським ворогом і проти його посягань повинні спільно стати всі українці. В українсько-польській війні допоможе Велика Україна галичанам одягом і воячим приладдям. Дещо вже переслалося, багато що поспіє, а в потребі прийдуть брати з-над Дніпра, щоб відперти спільно ляхського наїзника, щоби спільно проливаю кров'ю звільнити на ділі соборність усіх українських земель..." [1, с. 5].

16 січня 1919 р. делегація на чолі з Л.Бачинським і С.Витвицьким виїхала зі Станіслава через Ходорів-Тернопіль до Києва. Високу делегацію склали: Д.Вітовський, Л.Цегельський, Р.Перфецький, С.Вітик, Т.Старух, письменник В.Стефаник, всього 36 делегатів від Галичини, Північної Буковини й Закарпаття.

Урочиста церемонія Злуки відбулася 22 січня 1919 р. на майдані Святої Софії у присутності десятків тисяч киян. Першим виступив голова галицької делегації Д.Бачинський. Він сказав: "Світла Директоріє і Високий Уряде Української Народної Республіки! На цій історичній площі ... стоїмо оце ми, законні й вольними голосами нашого народу вибрані представниками Західної України, а саме Галичини, Буковини і Закарпатської Русі, та доносимо Вам і заявляємо прилюдно перед усім народом України, перед усім світом і перед лицем історії, що ми ... власною волею хочемо і бажаємо обнови націоно-державну єдність нашого народу, що існувала за Володимира Великого та Ярослава Мудрого, – до якої стреміли наші великі гетьмани Богдан Хмельницький, Петро Дорошенко та Іван Мазепа. Від сьогодні Західна Україна лучиться з Великою Україною в одно нероздільне тіло, соборну та суверенну державу. У виконанні того я прошу пана доктора Льонгіна Цегельського, державного секретаря закордонних справ Західно-Української Народної Республіки, відчитати грамоту до Директорії" [18, с. 143].

Л.Цегельський, озвучивши цей історичний документ, передав слово члену галицької делегації Ярославу Олесницькому, який відчитав грамоту до Директорії французькою мовою. У відповідь глава Директорії В.Винниченко запросив до слова члена Директорії Ф.Швеця, який урочисто проголосив Універсал про Злуку.

Підкреслюючи морально-політичний характер акту Злуки, слід наголосити на тому, що він віддзеркалював прагнення двох частин української нації до державної єдності. В Універсалі Директорії УНР

з цього приводу відзначалося: "Од нині воедино зливаються століттями одірвані одна від одної частини єдиної України – Західно-Українська Народня Республіка (Галичина, Буковина, Угорська Русь) і Наддніпрянська Велика Україна.

Здійснилися віковічні мрії, якими жили і за які вмерли кращі сини України.

Од нині є єдина незалежна Українська Народня Республіка.

Од нині народ Український, визволений могутнім поривом своїх власних сил, має змогу об'єднаними дружніми зусиллями всіх своїх синів будувати нероздільну, самостійну Державу Українську на благо і щастя всього її трудового люду" [19, с.133,134].

23 січня 1919 р. відбувся у Києві Трудовий Конгрес УНР. Він опинився у важкій ситуації. Більшовицька армія підходила до Києва. На самому конгресі розгорнулася міжпартійна боротьба з питань політичної орієнтації. Партія українських есерів, яка мала на конгресі найбільше делегатів, поділилася на три групи: ліву ("боротьбісти"), яка вступала за радянську владу, праву, що відстоювала демократичний соціалізм, і центр (під провідом М.Грушевського), який наполягав на передачі влади "Трудовим радам селянських і робітничих депутатів". Головою конгресу було обрано галичанина Семена Вітика, а його заступником – колишнього посла до австрійського парламенту селянина Тимофія Старуха. Конгресу вдалось упорядкувати найнеобхідніші справи, зокрема розглянути питання про злуку [18, с.144]. "Галичина та Наддніпрянщина, – підкреслив у своєму виступі голова галицької делегації Д.Бачинський, – це дві рідні сестри, яким треба мучити спільне добро і зло, щастя та нещастя. Отже, є потреба негайної злуки обох частин України" [19, с.134,135].

Після дебатів Конгрес затвердив Маніфест про злуку і ввів до свого складу делегатів Національної Ради. На наступній сесії 28 січня 1919 р. Конгрес доповнив Директорію представником ЗУНР, головою Національної Ради Є.Петрушевичем. ЗУНР стала тепер називатися "Західною областю УНР" (ЗО УНР).

Реалізуючи спільні домовленості, уряд УНР виділив для відбудови прикарпатської економіки 500 млн. гривень. Крім того, асигнував низку цільових проектів – відродження товариства "Сільський господар" (2 млн. гривень), для українського шкільництва і Національного музею у Львові (1 млн. гривень), відбудову галицьких залізниць, допомогу гапичанам-біженцям, сім'ям загиблих стрільців. Галицькій армії було надано допомогу озброєнням і військовими кадрами. Лише у березні 1919 р. для знедоленого війною галицького населення надійшло з Наддніпрянщини: 730 вагонів цукру, 213 – борошна, 223 – збіжжя, 127 вагонів інших продуктів. Повсюди – у Києві, Одесі, на Херсонщині створювались громадські "фонди", "загони" і "корпуси" допомоги Галичині, які збирали речові, продуктові й медичні пожертви, мобілізували добровольців у Галицьку армію [20, с.244].

Проте об'єднання ЗУНР і УНР практично не було реалізовано. "Це проголошення української соборності було великим історичним актом, – відзначав останній прем'єр-міністр уряду УНР І.Мазепа. – Але фактично воно мало лише декларативне значіння. На цих умовах твердо стояв Галицький уряд і Директорія з цим погодилася"[14, с.78]. Таку ж думку висловлювали політичні діячі ЗУНР С.Витвицький, С.Баран та інші. Зрешту, організація влади не змінилася й обидві держави продовжували надсилати свої окремі місії за кордон [21, с.114].

Історик Орест Субтельний стверджує: "...Між Директорією Петлюри й диктаторством Петрушевича існували досить непевні стосунки. Теоретично Директорія була всеукраїнським урядом і тому претендувала на верховенство; проте на практиці саме західноукраїнський уряд мав сильнішу армію, ефективніший апарат управління й тому не бажав дотримуватись політики, з якою не погоджувався. По-друге, обидва уряди розходились в ідейних переконаннях. Директорія складалася майже виключно із представників лівих партій, тим часом як західноукраїнський уряд спирався на ліберальні партії з виразними консервативними тенденціями. Внаслідок цього східняки звинувачували галичан у "реакційності", а останні, відповідаючи компліментами на комплімент, називали перших "напівбільшовиками". Галичани, що вирізнялися високою організованістю й національною свідомістю, із зневагою дивилися на організаційну розхлябаність східних українців, їхній соціальний радикалізм і схильність до імпровізаторства. Зі свого боку східні українці вважали галичан провінційними, збюрократизованими й нездатними зрозуміти конфлікт на Україні в широкому контексті. Отже, на передній план з усією очевидністю виступали глибокі культурні, психологічні й політичні розбіжності, які накопичувалися між східними й західними українцями протягом століть" [22, с.326].

"Об'єднати два уряди було неможливо: цьому перешкождали і ідеологічні, і персональні причини, – пише відомий український історик з діаспори Н.Полонська-Василенко. – Провід ЗУНР був безпартійний, антисоціалістичний, провід УНР був соціалістичний; провід УНР вважав за можливе переговори й союз з советським урядом, щоб спільно подолати "Добровольчу армію" Денікіна, і взагалі, з самого початку готовий був прийняти програму большевиків за умовою, що на Україні будуть встановлені ради українські, а не московські; провід ЗУНР ставив подвійну мету: боротьбу з Польщею та советською Росією і готовий був на спілку з Денікіним.

До цього треба додати персональні моменти: Петлюра і увесь провід УНР вважали обрання Петрушевича на диктатора недемократичним, незаконним; Петрушевич і увесь провід ЗУНР вважали становище Петлюри на чолі Директорії за шкідливе для справи, і кожна опозиція проти Петлюри знаходила моральну підтримку серед галицького проводу" [21, с.117].

Таким чином, ЗУНР прагнула злуки з УНР. Найбільш активними ініціаторами цього процесу були військові, які гостро відчували потребу у допомозі, оскільки велась запекла війна з Польщею. 22 січня 1919 р. у Києві на майдані святої Софії відбулася урочиста церемонія злуки. Наступного дня Трудовий Конгрес УНР затвердив Маніфест про злуку і ввів до свого складу делегатів Національної Ради. ЗУНР стала тепер

називатися «Західною областю УНР». Однак у зв'язку з тодішніми воєнно-політичними обставинами, ідеологічними розбіжностями між буржуазно-демократичними галичанами та соціалістами-наддніпрянцями, а також через відсутність міжнародної підтримки, реального об'єднання не сталося. Злука носило декларативний характер. Однак сам факт проголошення Акту злуки є знаковою подією нашої вітчизняної історії. Він засвідчив перед світом перспективний напрям розвитку української нації, невідворотність відродження на геополітичному просторі Європи Української держави, істинної спадкоємиці Київської Русі.

Джерела та література

1. Ходак І. Соборна Україна / І.Ходак // Літопис Червоної калини. – 1992. – № 10-12. – С. 3–7.
2. Кондратюк В. О. Злука УНР і ЗУНР – чергова спроба реалізувати ідею соборності українських етнічних земель / В.О.Кондратюк, С.В.Кондратюк // Вісник Львівської комерційної академії. Серія гуманітарні науки. Вип. 9. – Львів: Вид-во Львівської комерційної академії, 2010. – С. 43 – 50.
3. Реєнт О. П. Україна соборна / О.П.Реєнт // Наукові розвідки і рецензії. – К.: Генеза, 2006. – 156 с.
4. Курас І. Ф. Соборність і регіоналізм в українському державотворенні (1917–1920 рр.) / І.Ф.Курас, В.Ф.Солдатенко. – К.: Вежа, 2001. – 248 с.
5. Бедрій А. Українська держава, створена актом 30 червня 1941 В.Бедрій. – Дрогобич: Відродження, 1996. – 96 с.
6. Маркусь В. Приєднання Закарпатської України до Радянської України. 1944-1945 рр. / В.Маркусь. – К.: Україна, 1991. – 109 с.
7. Боечко В. Кордони України: історія та проблема формування. 1917-1940 рр. / В. Боечко, О.Ганжа, Б.Захарчук // Український історичний журнал. – 1992. – № 1. – С. 62 – 68.
8. Курило В. М. В авангарді боротьби за возз'єднання / В.М.Курило, М.І.Панчук, М.В.Троян. – К: Політвидав, 1985. – 282 с.
9. Сеньків М. В. З історії боротьби за соборність українських земель / М.В.Сеньків. – Дрогобич: Відродження, 1999. – 162 с.
10. Возз'єднання західноукраїнських земель з Радянською Україною / від. ред. Ю.Сливка. – К.: Наук. думка, 1989. – 480 с.
11. Нагаєвський І. Історія Української держави ХХ століття / І.Нагаєвський. – К.: Український письменник, 1994. – 412 с.
12. Лозинський М. Галичина в рр. 1918-1920 / М.Лозинський. – Прага, 1922. – 320 с.
13. Конституційні акти України. – К: Філософська і соціологічна думка, 1992. – 269 с.
14. Череднеченко В. Від Брестської угоди до Варшавського договору / В.Череднеченко // Під прапором ленінізму. – 1990. – № 20. – С. 75–81.
15. Вісник державних законів і розпоряджень ЗО УНР. Випуск 1. – 1919. – 31 січня.
16. Січовий голос. – 1919. – 6 січня.
17. Український скиталець. – Відень, 1923. – № 15. – 1 серпня.
18. Кугутяк М. Галичина: сторінки історії / М.Кугутяк. – Івано-Франківськ: Б. в., 1993. – 200 с.
19. Литвин М. Р. Історія ЗУНР / М.Р.Литвин, К.Є.Науменко. – Львів: Олір, 1996. – 360 с.
20. Литвин М. Р. Визвольні змагання 1914-1920 рр. / М.Р.Литвин // Історія України / кер. авт. кол. Ю. Зайцев. – Львів: Світ, 1996. – С. 213 – 251.
21. Полонська-Василенко Н. Історія України. 1900-1923. – К.: Пам'ятки України, 1991. – 134 с.
22. Субтельний О. Україна. Історія / О.Субтельний. – К. Либідь, 1991. – 509 с.

Сеньків М. В. С історії соборності українських земель (до 95-летия Акта злуки УНР і ЗУНР)

В статтє проанализировано боротьбу ЗУНР за воссоединение с УНР. Показано, что 3 января 1919 г. Национальный Совет принял Постановление «О воссоединении ЗУНР с УНР», а 22 января 1919 г. в Киеве, на площади святой Софии произошла торжественная церемония воссоединения. На следующий день Трудовой Конгресс УНР утвердил Манифест о Злуке и дополнил свой состав делегатами Национального Совета. ЗУНР стала теперь называться «Западной областью УНР». Однако в связи с тогдашними военно-политическими обстоятельствами, идеологическими разногласиями между галичанами и надднепровцами, а также из-за отсутствия международной поддержки воссоединение носило декларационный характер.

Ключевые слова: Акт воссоединения, соборность украинских земель, предвступный договор, ЗУНР, УНР.

Sen'kiv M.V. From the history of the Ukrainian lands' conciliarism (to 95th anniversary of the Act of the UNR's union with the WUNR)

In the article it has been the struggle of the West Ukrainian People's Republic for the union with the Ukrainian People's Republic. It has been shown that on January 3, 1919 the Ukrainian National Council proclaimed 'the Act of the Union of the West Ukrainian People's Republic with the Ukrainian People's Republic', and on January 22, 1919 there was a ceremony of the Union on the St. Sophia's square in Kyiv. The next day the Labour Congress of the Ukrainian People's Republic approved the Manifesto of the union and delegated new members into the National Council. The West Ukrainian People's Republic was renamed into 'the Western region of the Ukrainian People's Republic'. But because of the military, political situation and the ideological differences between the Galicians and the Dnieper Ukrainians, the union of the Ukrainian lands failed because of the lack of the international support.

Keywords: the Act of the Union, the unity of Ukrainian lands, the preliminary agreement, the West Ukrainian People's Republic, the Ukrainian People's Republic.